

JÓKAI ÉS A SZEPESSÉG.

Jókainak négy szepesi tárgyú műve van: 1. A löcsei fehér asszony. 2. Szép Mikhál. 3. Az apja fia. 4. Láda! Kérnek! Jössz-e?

Jókai ismerte a Szepességet, ha csak futólagosan is.

Az iglói balközéppárt felléptette őt az általános választások során Jendrassik Miksa Deák-párti jelölttel szemben. 1872. június 27-én volt a választás, azonban Jendrassik Miksa, a Deák-párt jelöltje győzött 1144 szavazattal Jókai 649 szavazatával szemben.

Jókait elkeserítette a kudarc, megszakadt közte és a város között az összeköttetés. Megválasztották Dárdán. Mint dárdai képviselő követte aztán Tisza Kálmánt a fuzióba. 1881-ben Kassán kapott mandátumot és 1892-ig Rákóczi városát képviselte az országgyűlésen, mint a szabadelvű párt tagja.

Bernfeld Magda szerint¹ Jókai mint Kassa képviselője beutazta a szepesi városokat és tanulmányozta lakosságukat. A Nemzeti Múzeum kéziratárában található II. számú Jókai-féle jegyzőkönyvben erre beszédes bizonyítékot kapunk.

Jókai igen ügyes és tehetséges rajzoló volt. Igen szépen rajzolta le a Ketterhäuschen-t, a Probsztner ház kerti ajtaját a fehér asszony képével, a város kapuját, a Véd-tornyot, a Thurzó házat, Lőcse látképét, aztán a stracenai sziklakaput, Krasznahorka várát sat. Vászónbakötött, festők vázlatkönyvére emlékeztető jegyzőkönyvébe még arcképeket is másolt. Mindezeket olyan tetszetősen és tisztán, hogy feltétlenül sokra vitte volna, mint festő is.

Amikor meg akarta írni történelmi regényét, elment Lőcsére, tanulmányútra. 1883. június 20-án érkezett Farkasfalvára, Wieland Artúrhoz, látogatóba. Ott mulatott 22-ikéig. Aznap Lőcsére utazott, ahol küldöttség fogadta Engelmayer József országgyűlési követ vezetésével. Azután azonnal útnak indult Szönyey Kálmán polgármester és Probsztner Artúr vezetésével a löcsei fehér asszony képének megtekinté-

¹ Bernfeld Magda: *A németiség Jókai Mór megvilágításában*. Ertekezés. 1927.

sére a város falához, onnan pedig a városi levéltárba, a városházára. Két órákor bankett volt hetven személlyel. Először gróf Csáky Albin főispán üdvözölte az írot, azután Berzeviczy Albert emelte poharát a cipszerekre, és Hoepfner Gusztáv, a *Zipser Bote* szerkesztője, ismét Jókaira. Jókai kétszer is felelt a tósztokra. Először a cipszereket éltette, akik szinte Árpáddal együtt jöttek be az országba és akik olyan öslakók, mint a magyarok. Kérte őket, maradjanak mindig jó magyar németek. Majd tréfás szavakban a lőcsei hölgyeket éltette. Azt mondta, hogy Lőcse nevezetes város, mert csak egy hűtlen asszony volt benne... és őt éppen ez az egy csábította ide.

Szönyey Kálmán polgármester virágos és talpraesett szavakkal köszöntötte az írot. Azt mondta, hogy ha a régi időkben Lőcse fejedelmi vendéget várt, kivonult elébe a polgárság harangzúgás és ágyúknak durrogása között, és a bíró átnyújtotta a fejedelemnek a hódolat jeléül a városi kapuk kulcsát... Ma is fejedelem érkezett hozzánk... A mi ágyúink rég elhallgattak; várfalaink összeomlottak; kapuink már kiestek sarkaikból; és mi mégis eljöttünk és átadjuk neki szívünk kulcsát...²

Az ebéd után az író Mindszentre utazott gróf Csáky Albinhoz. Nagy szeretettel fogadták mindenütt, és ez nagyon jól esett neki. Regényében is nagy szeretettel és rokonszenvvel beszél mindenről, ami szepesi.

Regényének egész anyagát szinte készen kapta Thaly Kálmántól.

Bűnös vagy nem bűnös hősnője, e körül egész irodalom keletkezett, Hajnóczi Iván és Szabady Béla értekezéseket írtak róla. Förster Rezső pedig egy igen ügyes könyvecskét is.³

De bennünket ez a kérdés itten nem érdekel. Mi csak azt akarjuk megállapítani, hogyan beszél az író a Szepeségről és a német szepesiekről, a cipszerekről. Csak egy szóval felelhetünk: nagyszerűen! Ha a szepesi németiség elpusztulna is, örökké élni fog abban a költői arcképben, amelyet Jókai festett róla.

Nézzük csak az első kötet második fejezetét. Címe: *Német magyarok*. Életteljes, színpompás mozgóképet varázsol elénk a lőcsei vásárról a Körtéren, a Ringen. Lőcse gazdag kalmár- és iparváros. Karavánjai Danzigtól Szmirnáig járnak. Mindenütt vannak szövetségesei, akik vándorkereske-

² A *Zipser Bote* 1883. június 30. száma közli az összes beszédeket, és még ennél is bővebben számol be a *Karpathenpost* 1883. június 28-án.

³ Förster Rezső: *A lőcsei fehér asszony történeti alakja*. Budapest. 1933.

delmét megvédik. A világ minden gazdagsága folyik itt össze az árkádok boltjaiban, és minden árunak megvan a maga, hatóság által megállapított, szabott ára. A löcseiek nyelv szerint németek, de ruházatra és érzületekre magyarok.

A patriciusok nem vidéki nyárspolgárok, hanem világlátott, széles látókörű, művelt urak. A város iparral és kereskedelemmel foglalkozik. A polgárság egész életét a magisztrátus szabályozza. Az egyéni szabadságot szűk mederbe szorítják a hatósági előírások, de mindig a közjó és az erkölcsök érdekében. Törvények tartják távol az étkezést, a ruházatot, a fényűzést a felesleges pazarlástól.

A polgárok nem hanyagolják el a testedzést. A XVIII. század elején 38 céh volt Lőcsén, és mindegyiknek kötelessége volt egy-egy bástyának, kapunak vagy falrésznek védelmi ellátása. Mindezeket az adatokat Jókai Demkó Kálmán műveiből merítette.⁴

Jókai itt egy kis tévedésben van: azt mondja, hogy csak Lőcse tudott ellenállni Batu tatár kán hordáinak, mert itt volt a Lapis Refugii. A menedékkő kövei szerinte bele vannak építve a löcsei palotákba és templomokba... Ezt a kis elírást nem számítva, Lőcse leírása olyan lebilincselő és találó, hogy cipszer ember lelki gyönyörűséggel olvassa.

Az épületek, szokások és különlegességek ábrázolása is pompás, pl. egy tanácsülés lefolyása. Ambár Demkó Kálmán műveiből merít, Jókai humora mégis kiszínezi az eseményeket, amikor megírhatja, hogy borban szabták ki a megrovásokat. Aki későn ment gyűlésre, aki heves beszéd közben öklével verte a padot vagy az asztalt, vagy közbeszólt, aki begombolatlanul jött, egy-egy pint bor fizetésére ítéltetett az elnöklő bíró részéről. A gyűlés után meg kellett inni a büntetéseket, és ott, bár néha nagy borcsaták folytak, mindig elsímultak az ellentétek és megoldódtak bölcsen a legnehezebb ellentétek is, mert hát „borban az igazság!”.

Milyen szép annak a pincének a leírása is! Hát még a híres Ketterhäuschen! Bámulatos, hogy Jókainak a figyelme kiterjedt még a szepesi német tájszólásra is. Amint ő mondja, a löcsei nyelv bemutatására egy krónikából közli a következő szemelvényt. „A löcseiek egészen különös német nyelvet beszéltek abban az időben. Egy példát megörökített belőle a képes krónika” — mondja az író. Jókainak valaki kiírta ezt a részt, vagy ő maga írta ki, de mindenesetre hibásan. A kiszedett szöveget Pesten nem tudták kikorrigálni.

⁴ Demkó Kálmán: *A felsőmagyarországi városok életéről a XV—XVI. században*. 1870. Ugyanattól a szerzőtől cikkek a Századok 1879., 1880., 1881., 1882. és 1883. évfolyamaiban és A löcsei főreáliskola tanintézetének albumában.

A szöveget, ahogy megállapítanom sikerült, az író az úgynevezett Mayer-krónikából írta vagy íratta ki. Ez a krónika jelenleg vitéz új-thordái Kováts Béla ny. altábornagy birtokában van. A könyv címe: *Analecta sacra et profana urbis liberae ac regiae olim Reipublicae Leutschoviensis. Collecta atque in partes quinque digesta studio et industria Stephano Mayer.* 1834. Ez a Mayer István cipész volt Lőcsén. Eszes és törekvő fiú volt, tanulni akart, de apja kényszerítette erre a pályára. Nagyon szépen tudott írni, rajzolni és festeni. Otthagytta a kaptafát, mert megválasztották városi útbiztosnak. 120 forint fizetéséből nem tudott megélni, ezért írásbeli munkákat vállalt. Saját mulattatására könyvbe gyűjtötte össze Lőcse város régiségeit, épületeket, címereket, arcképeket másolt, feljegyzett régi írásokat. Maga rajzolta gót nyomtatott betűket utánzó írással a szöveget.

Halála után a könyv a Probsztner-család birtokába jutott. A könyv 147. lapján találjuk a Jókai által felhasznált szöveget. Címe: *Ziepsersische Redensart, die bey denen Inwohnern an dem Karpathischen Gebirge gesprochen wird, solche in besonderer Art sprechen.*

A szöveg helyes másolatban:

„Au Voter mein Hap! es Nochprs Hansl aus der Holuntz hat mech met en grussn Stein gejuckt. — Kumm mein Suhm Keibe, bir gein zun Richter. — Harr Richter! hei leig ech 4 Polteroken Kloggeld, seht mein Jun! ech well flux Satesfatioun, sunst dreisch ich nen die Kottln aus sein Treuber Wanst raus. — Lieber Hons Mech! ihr krikt Satesfation. — geit nor einter a heim, und leigt nen an gutten Hrandwn off. — Keibe wu worst? Beym Richter, ech hob dich Häns! verklogt. — her hot gesogt, her wer mer Satesfation gahn. — Lieber Keibe, du west mer ja ouch von der Satesfation a kleb zu kosten gan.

A szöveg alatt áll ennek újfelnémet fordítása. És egészen lent, a fordítás alatt, ez a megjegyzés: „Aus ganz natürlichen Geschichten“.

Gréb Gyula így olvassa a szöveget:

„Au Voter, mein Kopp! Nochbers Häns! aus Hollumtz hat mëch mët en grussen Stejn gejuckt! — Kumm, mein Suhm, Kejbe! Bir gejhn zun Richter! — Harr Richter! Hie lejg ich vier Poltroken Kloggeld. Sejht mein Jong! Ich wëll flugs Satisfaktiäün, sonst dresch ich nen die Kotteln aus sein Trejberwonst rausser! — Lieber Hons Mëchel! Ihr kriegt Satisfaktiäün. Gejht nor ejnter ehejm und lejgt nen en gutten Branntwein off! — Kejbe, wu worst? Bein Richter. Ich hob dich, Häns!, verklogt! Deer hat gesogt, der wëtt mer Satisfaktiäün gaan! — Lieber Kejbe du weest mer ja äüch von der Satisfaktiäün e Kleb zu kosten gaan? ...

Mit jelent ez? „Jaj, atyám, a fejem! A szomszéd Jancsija Hollólomnicból nagy követ sújtott hozzám! — Gyere, fiam Jakab! Elmegyünk a bíró elé. — Bíró uram! itt van négy poltura panaszilleték! Nézze meg a fiamat! Mindjárt elégtételt akarok, mert különben kicsépelem annak a Jancsinak a belét a moslékos hasából! — Kedves János Mihály! Kap elégtételt, de előbb menjen haza és borogassa a fia fejét jó pálinkával! — Most találkozik a két fiú. Jancsi kérdezi: Jakab, hol voltál? — A bírónál. Bepanaszoltalak, Jancsi. Azt mondta a bíró, hogy majd ad nekem szatisfakciót. — Kedves Kóbi, úgy-e adsz nekem is egy kis kóstolót abból a szatisfakcióból? —

Amit Jókai nekünk itt feljegyzett, az a szepesi német tájszólásnak egyik legősibb emléke. Ennél régebbi feljegyzés csak a Genersich-féle a Schedius-szerkesztette *Zeitschrift für und von Ungarn* 1804. évfolyamában és a Bubenka-féle 1689-ből.

Érdekes a szövegalatti megjegyzés is. Ebből azt lehet következtetni, hogy Lőcsén volt egy ilyen tájszólásban írt adomagyűjtemény is.

A regény szepesi alakjai közül első helyen áll Fabricius, az igazságos bíró, aki a saját leányát is a Ketterhäuschennek nevezett pellengérbe zárja, mert vétett a rend ellen. Amikor meghallja, hogy a leány megszökött a Ketterhäuschenből és a városba vezette a labancokat, osztrákká lett s katolikussá és feleségül ment egy ezredeshez, meg akar halni, olyan kegyetlen csapás volt saját vérenek az árulása. A maga gyermekét is le tudta volna fejeztetni, és nem tört volna meg. De hogy a leány otthagyja hitét és a labancokhoz pártolt, az elviselhetetlen volt. Fabricius azonban nem törik össze a fájdalomtól, hanem megtesz mindent a város megmentésére.

A város kapitulációja után is hű marad Rákóczihoz és számkivetésbe megy. Leányának sohasem bocsát meg. Igazi Jókai-hős, de szepesi gránitból faragta ki mestere. — Fabricius nevű bírót nem ismer Lőcse története, de Késmárknak volt Kray Jakabja, és a Szepességen nem voltak ritkák a nyakas és gerinces kurucok, akik inkább meghaltak, de köpönyeget nem fordítottak. Fabricius ellenfele: Alauda, az alattomos törtető. Neki minden párt mindegy, csak a maga hasznát nézi.

Jókai itt is a Victor Hugótól örökölt fehér-fekete technikával dolgozik. Vagy angyal valaki, vagy ördög. De meg kell adni, hogy Fabriciusban van szepesi jellemvonás: a macacosság, hajthatatlanság saját családjával, saját személyével szemben is.

A többi szepesi szereplő; Czelder Orbán kivételével, jelentéktelen. Cornides, a sánta doktor; Pelargus, a fehér asz-

szony hűséges deákja; — Fabricius hűtelen leánya, és Alaudának bamba fia; továbbá Löffelholtz tábornokné, született Abszalon-leány, nem képviselik méltóképen a cipszserséget. De annál jobban Czelder Orbán kuruc brigadéros, aki először molnár volt szülővárosában, Merényben, aztán katona lett, végre legjobb tábornoka Rákóczinak és egyik legbizalmasabb embere. Czelder nem nyugodott bele a majtényi fegyverletételbe, összeskűvést szított; elfogták; vérpadon halt meg; hiába ígértek neki kegyelmet, ha elárulja társait; hű maradt mindhalálig. Jókai igen bő szerepet juttat neki regényében. De még egy jó cipszer ember emlékét örökíti meg az író: Husz apóét, a poprádi híres vendéglőst. Dörmög, mint egy medve, de emberszerető a népszerű Husz apó, akinek vendéglőjébe szállnak Andrassy István, Korponayné, a császár futárja... és ez a regénybeli Husz apó nem más, mint a Husz-Park alapítója, az idegenforgalom úttörője, akit a Szepesség Vater Husz néven becézett. Jókai személyesen ismerte, hisz ő is vendége volt a folyton zsörtölődő, de kedves öreg kocsmárosnak. Jókai tehát élő kortársait is visszavetítette a multba, ha eszébe jutott ilyen kis tréfa.

A második kötetben megkapjuk a dobsinai jégbarlangnak igen szép leírását. A bujdosó kurucok ott tartják összeeskűvésüket. A dobsinai jégbarlangot csak a mult század hetvenes éveiben fedezték fel, de Jókai szerint már a kurucok is ismerték.

Jókai, *Lőcsei fehér asszonyát* sokszor mosolyogták meg mint fantazmagóriát. Mesének mondták, melynek igen gyöngye a történelmi alapja. Pedig csak egyetlen nagyobb hibát találtunk benne és néhány apróbb elírást.

Mi éppen ellenkezőleg gondolkozunk erről a regényről: van benne cipszer hangulat, felvidéki levegő és jó történelmi színezet. Felejthetetlen szép leírásokat kapunk szepesi őseink életéről. Érezzük azt a nagy szeretetet, amellyel a költő a multba mélyedt, érezzük azt is, hogy szerette az embereket, szerette a Szepességet, a régi cipszer polgárokat, és pedig minden malícia és cinizmus nélkül!

Jókainak, hogy úgy mondjam, kitűnő történelmi szimata volt, jobban találta el mindig a hangot, amely a multhoz illik... mint követői. Jobb történelmi képet tudott festeni, mint sok utódja, aki talán forrást tanulmányoz, de kevesebb a láttató és feltámasztó fantáziája.

II. *Az apja fia.* (Centenárium kiadás. 76. kötet. Címe: *Még egy csokrot.* 1—63. lap.)

Egyike Jókai legsikerültebb elbeszéléseinek. Amikor az író Lőcsén járt, meglátogatta Kray Miksa udvari tanácsos volt képviselőt és ny. eperjesi törvényszéki elnököt, akit régóta ismert. Kray hívta fel a költő figyelmét a Kray-család

történetére. Jókai forrása Meltzer Jakob *Biographien berühmter Zipser* című művének 106—114. lapja volt.

Idősebb Kray Jakabot Késmárk elfoglalása után 1709-ben Heister tábornok halálra ítéli és lefejezteti. Fia: ifjabb Kray Jakob a vértanú sírjánál esküt tesz, hogy megbosszulja apja halálát. Bécsbe kerül, ott megismerkedik egy katonatiszttel, aki elfecsegi, hogy rá volt bízva a császári kegyelemlevél, amelyet Késmárkra kellett volna vinnie. De cselet vetettek neki, Kray ellenségei, pénzzel kenyeresték le, és készakarva érkezett azután későn Késmárkra, amikor Kray, a városbíró, már kiszenvedett. Ifjabb Kray párbajra hívja ki a meg nem nevezett katonatisztet, megöli, azután elmenekül. Beáll más néven katonának, kitünteti magát, felfedi kiletét és kegyelmet nyer.

Báró Kray István szívességéből átnézhettem ifjabb Kray Jakabnak kéziratban levő értékes naplóját is, amelyet 1734-ben kezdett írni, és visszamenőleg tartalmazza az író élete eseményeinek leírását. Ifjabb Kray Jakob fényes katonai pályafutása után Késmárkon élt, tanácsnoka lett szülővárosának, majd országgyűlési követe. 1753-ban halt meg; az ő fia volt a híres báró Kray Pál tábornok. Átnéztem naplóját, de csak arra tesz egy helyen célzást, hogy kocsmában párbajt vívott egy feljebbvalójával és ezért bújdosni volt kénytelen. — Hogy honnan vette Meltzer az ő történetét, azt nem tudjuk, valószínűleg a Kray családtól tudta meg előszóval. Ifjabb Kray történetét 1816-ban írta meg először az *Ungarischer Plutarch*-ban, aztán könyvében másodszer, de erősen rövidítve.

Jókai felhasználta Meltzer adatait, de módosításokkal. Az az ember, aki Kray halálát okozta, Jókai szerint egy Mayer nevű, kellemes modorú, de jellemtelen tiszt volt Rákóczi hadseregében. Elcsábította sógornőjét, párbajban ölte meg sógorát. Mivel Rákóczi Ferenc halálbüntetés alatt tiltotta meg tisztjeinek a párbajozást, Kray, a késmárki bíró, kénytelen barátját, Mayert, halálra ítélni, de elküldi 15 éves fiát Kassára, a fejedelemhez, kegyelemért. Ifjabb Kray lovaglása és visszatérése három napig tart és tele van mindenféle akadályozó kalanddal. Semmi sem tartja vissza. Három nap leforgása alatt ismét Késmárkon van, jókor jön. Mayer Károly megmenekül, nem végzik ki. Azonban a fejedelem eltávolítja a hadseregből. Mayernek el kell hagynia Magyarországot is. Megfogadja, hogyha úgy fordul a szerencse, ő is idejében fog érkezni Kray Jakob megmentésére. És Kray tényleg a vesztőhelyre kerül. Mayer ezalatt Bécsben befolyásos ember lett. Postagalamb hozza neki a hírt Kray veszedelméről. Azonnal kegyelmet eszközöl ki a császártól s lóhalálában siet és repül Késmárk felé, hogy a kivégzésre kitűzött napon megakadá-

lyozza Kray halálát. De útközben Strázsán betér a szép kocsmárosnéhoz, mulat vele... és elkésik! A kocsmárosnének azt mondja a búcsúnál: „Kedvesemből özvegyasszonyt csinállok!” T. i. annak idején próbálta a szelet csapni Kray erényes feleségének is. Mayer tehát szántszándékkal késik. Aztán jóvá akarta tenni késését. Magával viszi Kray és Krayné halála után a fiatal Krayt, Bécsbe, azzal az ígérettel, hogy apja helyett ő lesz az apja. De ifjabb Kray gyanút fogott, hogy Mayer készakarva késett. Mindketten most már a császári hadseregben szolgálnak. Mayer magasrangú törzstiszt, Kray kadét. De annyira kitünteti magát, hogy csakhamar tisztté léptetik elő. Eljegyzí gyermekkori játékpajtását: Clarisset, Mayer szép leányát. Késmárkra utaznak az esküvő előtt Kray és jövendőbeli apósa, hogy a fiatal ember bonyolult örökségi ügyét rendezzék. Véletlenül a régi kocsmába szállnak be. Jókai eltéveszti és Mateócra helyezi el a strázσαι vendéglőt. A hajdani szép vendéglősnéből öreg banya lett. Megismeri Mayert és idézi a fiú előtt a könnyelmű ember akkori búcsúszavát: „Kedvesemből ma özvegyasszonyt csinállok!” Ifjabb Kray erre felugrik, fejbe üti egy boros üveggel az ezredest. Párbájjra kerül a dolog, és a vőlegény megöli menyasszonyának az apját. Kray ezután elmegy Késmárkra apja sírjához és azt mondja: „Megbosszúltalak, atyám!” Clarisse apáca lesz, és Kray beáll katonának más név alatt. Kegyelmet kap. Az ő fia lett báró Kray Pál, táborsernagy, a napoleoni háborúk hőse.

Ebben az elbeszélésben a két Kray méltóan képviseli a cip-szereket, keményen ragaszkodnak ahhoz, amit kötelességüknek tekintenek.

Jókai itt egy csomó apró-cseprő hibát követett el. Beszél a szepesi gróf mazuri katonáiról. Ilyenek csak a lublóí lengyel starosztának lehettek. Kray Jakabot nem a késmárki temetőben temették el, hanem a temető falán kívül, mint gonosztevőt. Így hantolták el a két másik vértanút is: Lányi Márton és Toperczer Sebestyént. A három késmárki vértanú úgy került be a temetőbe, hogy kis kápolnára öblösítették ki sirjaik befogadására az egyenes falat. Jókai szerint Mateóc a legközelebbi helység Késmárkhoz. Késmárk nem a Gölnic, hanem a Poprád partján fekszik.

Az elbeszélés minden ízében hihető és valószínű, csak a szép kocsmárosné vénül meg egy kicsit túlgyorsan, és ifjabb Kray lovaglása túlkalandoz, emlékeztet Schiller *Bürgschaft*-jára. Farkascsórdá, árvíz, lakodalom, még a garabonciás diák is, akarják feltartóztatni a fiút.

Az olvasó azt hiszi, hogy ez egy kicsit sok a jóból, vagyis: a rosszból!

III. A Szép Mihál.

A Szép Mihál tárgyát Jókai *Der Ungarische oder Dazianische Simplicissimus* című picaro-regényből merítette. Az 1683-ban megjelent *Magyar Szimplicissimus*, amely talán Boroszlóban látott napvilágot, elmeséli a löcsei hóhér fiának történetét is. Ez az úr elvette a késmárki pap leányát, az utóbbi azonban nem tudta férjének származását és előkelő foglalkozását. Az asszony először nagyon búsult, amikor megtudta a valóságot, hogy az ura is hóhér, de később beletenyugodott. Ebből a hóhértörténetből alkotta meg regényét Jókai. A színeket, leírásokat átvette a német könyvből, mel-lékhősnek szerepelteti annak a főhősét: Simplexet, a boroszlói diákot is. Leírja Havrán, Bajusz és Jankó rablók ki-végzését.

A német regényt a kritika magasztalta, mert minden jelenete és leírása magán viselte az élményszerűség bélyegét. Turóczi-Trostler József a *Philológiai Közlöny* 1915. évfolyamában tagadja ezt az élményszerűséget, mert igen papiros-szagú. Kimutatja, hogy mindenféle útleíró könyvből van összetákolva. Főképen Frölich Dávid *Viatorium*ából és Zeiller *Neue Beschreibung*jából. A német regény e szerint nem más, mint tákolmány, de nagy a kultúrtörténelmi értéke.

Turóczi állításával szemben azt vitatja Hefty Gyula Andor a *Turistik und Alpinismus*ban, hogy sok táj és város leírása a német könyvben azt bizonyítja, hogy valóban járt a Szepességben.

Jókai mesterien ért hozzá, hogy alkalmas helyen bele-szőjje meséjébe a művelődéstörténelemre nézve érdekes adatokat.

Mivel a *Simplicissimus*ban annyi magyar vonatkozású adat van, azt az ötletet vetette fel Siklóssy László a *Buda-pesti Szemlé*ben,⁵ hogy a regény szerzője nem más, mint idő-sebb Buchholtz György, nagylomnici evangélikus lelkész, a *Historischer Geschlechtsbericht* című krónikának híres írója.

Tehát szepesi ember írta volna a német csavargóregényt, amelyből Jókai a *Szép Mihált* merítette! Ez az elmélet tet-szetős, azonban nem feledhetjük el, hogy Simplex minden alkalommal hangsúlyozza sziléziai hazája iránt érzett rokon-szenvét. Élete végén is Boroszlóba tér vissza. Így nem igen könyvelhetjük el a *Simplicissimust* a hazai német irodalom javára.

Jókai ebben a regényében is sok apró tévedést követett el. Azt meséli, hogy Frölich Dávid, a híres csillagász, kalen-dáriumszerkesztő és matematikus, tanára volt a késmárki lyceumnak. Ezt kétségbevonja Lipták János, a lyceum törté-

⁵ Budapesti Szemle 1928. évf. júliusi szám.

netírója.⁶ Speer Dániel, a felsőmagyarországi és dáciai *Simplicissimus*, azt írja, hogy magánórákat vett Frölich Dávidnál, a híres matematikusnál Késmárkon. Jókai tehát félreértette a *Simplicissimum*st.

Azt állítja Jókai, hogy akkor a tizenhat szepesi városból 13 volt elzálogosítva, csak Késmárk, Igló és Lőcse nem. Lőcse és Késmárk nem tartoztak az elzálogosított szepesi városokhoz, hiszen szabad királyi városok voltak. Igló ellenben fővárosa volt az elzálogosított tizenhárom szepesi városnak és később a három koronavárosnak: Podolinak, Gnédának és Lublónak is. Szepes vármegye története és területének hajdani szétforgácsolódása olyan bonyolódott, hogy a nem-szepesi nehezen ismeri ki magát benne.

Jókai szegény Frölichet asztrológusnak tartja, aki horoszkópiumot állít fel és életelixireket árul, szóval szélhámosnak hiszi. Frölich Dávid leánya: a szép Mikhál, akit apja mindenféle nyelvekre és tudományokra oktatót és aki kiváló botanika volt, apja parancsára férjhez ment Frölich legjobb tanítványához, a Létára megválasztott luteránus paphoz, Katzenreiter Henrikhez.

A leány Kalondai Bálinthoz, a kassai mézáros fiához vonzódik, de csupa alázatos engedelmességből, szót fogadott apja óhajlásának. A nászúton tudja meg szegény, hogy férje a kisszebeni vihodárnak, a hóhérnak, fia. Az asszony retteg a férjétől, mert az is hóhér lett az öreg vihodár parancsára. A hóhér házából megszökteti Mikhált Kalondai Bálint, aki kifürkészte, hogy hová cipelték a fiatal nőt. Megszöknek, megesküsznek, tehát bigámiát követnek el. Legalább ők azt hiszik. Mi tudjuk, hogy az első házasság érvénytelen, mert Katzenreiter eltitkolta származását, nevét és állását. Kassára menekülnek, ott élnek boldogan, senkisé tudja, hogy ki a tekintélyes Kalondainak felesége. Kalondait megteszik bírónak. Amikor a tisztelet és a tekintély tetőpontján áll, kitűdődik, hogy bűnös és törvénytelen házasságban él és kivel? A szebeni hóhérnak eltűnt és holtnak híresztelt feleségével! Halálra ítélik a bírót és feleségét.

A kivégzésre eljön Katzenreiter Henrik, a hóhér. Le akarja vágni feleségének, Mikhálnak a fejét, de nem engedik meg neki a bírók. Más hóhér segíti át a Szép Mikhált a másvilágra. De Katzenreiteré Kalondai Bálint feje. Kalondai már ott áll a vesztőhelyen, és Katzenreiter örül, hogy felesége csábítójának fejét ő fogja leütni. De Simplex, a német diák, zendülést szít a nép között. Ezt felhasználja Kalondai, leüti a hóhért; leugrik a vérpadról; elszalad; befut a jezsui-

⁶ Johann Lipták: *David Frölich*. Der Lebensweg des kaiserlichen und königlichen Mathematikers im Königreich Ungarn. Késmárk. 1943.

ták rendházába és ott menedékjogot nyer. A páterek kicsempészik. Beáll katonának és hősi halált hal Eger alatt.

A regény több, mint tarkabarka. A Szepességről és a felvidéki bányavárosokról igen jó képet kapunk, amelyek természetesen, mind a *Magyar Simplicissimus*ból származnak. Vannak Jókai regényében földrajzi tévedések, így a Branyiszkót úgy írja le, mint egy örök hóval és glecserekkel borított, szaggatott szikláshegységet.

Frölich könyvéből, a *Bibliotheca Peregrinantium*-ból kerültek bele a Simplicissimusba a szepesi tájképek, a Magas Tátra megmászása, a szokások és viseletek leírása. Frölichet Jókai egyébként, helyesen szerepelteti. Ő volt a Lomnici csúcs első megmászója 1615-ben,⁷ ő volt a magyar turisztika alapítója. Könyve az első magyar Baedeker.

Bátran állíthatjuk, hogy Jókai *Szép Mikhál* című művéből szepesi levegő árad, és hogy szepesi hangulatok fogják el itt-ott az olvasót. Jókai nem tudta, hogy tulajdonképpen szepesi forrásból merített, mert ő is azt hitte, hogy egy sziléziai diáknak személyes élményeit olvassa a Simplicissimusban. Ezeket a Frölich Dávid Baedekerjéből származó színeket Jókai ecsete úgy rakta fel, hogy még ragyogóbbaknak, pompásabbnak látszanak.

A regény túlzott tarkaságát megmagyarázza a műfaj. A picaro-regények tele vannak csudálatos, vérdermesztő és mulatságos kalandokkal.

IV. Láda! Kérnek! Jössz-e?

Jókainak ezt a pompásan gördülő, vidám történelmi elbeszélését abban a kötetben találjuk, amelynek címe *Még egy csokrot*. (Centenárium kiadás. 76. köt.) Nem tudjuk, hogy honnan vette az író a tárgyat; valószínűleg Mindszenten hallotta, amikor gróf Csáky Albinnál volt látogatóban. Meglehet, hogy valami családi krónikából olvasta ugyanott.

VII. Csáky István gróf Szepesváralján élt, a Szepesi Várban, és nagyon takarékoskodott. Fukar volt, mert ki akarta váltani a tizenhárom elzálogosított várost. Volt neki egy legénysorban levő fia: IV. György. A többi fia már megházasodott. Gyuri szép és jó fiú volt, de nem találta föl a puskaport. Az apja ugyanakkortájt meg akarta tanulni az aranycsinálás mesterségét és magánál tartotta azt a nagy, tudós alchymistat, akinek az volt a neve: Korpahörgyi Eleutherius de Terravár, aki II. Rudolf császárnál dolgozott Prágában, és akit Csáky nagy ígéretekkel elcsalt.

Az alchymista azt mondta, hogy lehetne aranyat tűz nélkül csinálni, ha a Sárkány összetalálkozik a Piros Oroszlánnal. Csáky István udvari bolondja, aki nem esett a feje

⁷ Mások szerint ez a Késmárki csúcs volt.

lányára, erre azt süti ki, hogy a Piros Oroszlán Gyuri ifjú úr, — a Sárkány pedig a Hanusfalván lakó Drugeth Katalin kisasszonynak kincsesládája.

Ez a Drugeth Katalin hajadon leány volt és beleszeretett Wesselényi Pálba. De Pali úrfi Erdélybe távozott, ott másvalakit vett feleségül. Drugeth Katalin takarékoskodott és halomra gyűjtötte a sok pénzt. Ha kérő jött, a leány megkopogtatta a kincses ládát és kérdezte: „Láda! Kérnek! Jössz-e?” A láda pedig mindig azt felelte, hogy: *nem*, és mindig nehezebb és nehezebb lett.

Csáky István azt gondolta magában: megkérem Katát Gyurkám számára. Elküldte tehát György urat a legsoványabb gebéjén Hanusfalvára, a Dunajechez. Egy levéllel. Ebben arra kérte István gróf a szép Katát, menjen férjhez az ő György fiához, hiszen van neki elég esze annak a számára is. Ha a két vagyon összekerül, ki lehetne váltani a tizenhárom várost. És akkor Kata szepesi grófné lenne, mert III. Ferdinánd megígérte neki, hogy a Csákyak örök időkre szepesi grófok és főispánok fognak maradni.

György úrfi Hanusfalvára lovagol. Útközben cselédeket lát, akik vásznat fehérítenek. A legszebbik pedig egy sereg libát őriz. Leül melléje, megismerkedik vele, beleszeret, és a leány viszonzza ébredő érzelmeit. György most elmegy ugyan a kastélyba, Drugeth Kata színe elé, de nem őt kéri meg, hanem a szép libapásztorleány kezét. Kata a furcsa leánykérés alatt elolvasta a neki átnyújtott levelet és aztán megmondta a nem okosnak látszó kérőnek, hogy grófi apja azt akarja, vegye el őt, Katát, feleségül. Gyuri erre gorombán és határozottan kijelenti, hogy: hisz Kata kisasszony a mamája lehetne. És amikor Kata megkérdezi, hogy mit is szólna István gróf a libapásztornő menyasszonyjelölthöz. Gyuri kijelenti: — „Az én apám is megnősült, a nélkül, hogy engem kérdezett volna! Én sem kérdezem!” Kata erre nagyot nevetve beleegyezését adja a házasságba. György hazamegy Váraljára és bejelenti, hogy megházasodik. — Kit veszel el, a Drugethot? — Dehogy! A libapásztornőjét! — Az öreg gróf dühbe gurul. Meg akarja puhítani nyakas fiát. Kínkoztatja, becsukatja, éheztetni, szomjaztatja, megfüstölteti a börtönben „mint egy sonkát”. Semmi sem használ! György csökönyös marad, ragaszkodik a libapásztorhoz. Végre az öreg pokoli tervet forral. Odaküld a dutyiba egy katolikus papot és egy luteránus lelkészt. Rendezzenek egymás között hitvitát! És ezt már nem bírja ki Gyuri. Üzen apjának, hogy beleegyezik házassági tervébe, elveszi Katát de genere Drugeth. Erre nagy kísérettel útnak eresztik Hanusfalvára. Vele megy a jászói prépost is, hadd eskesse a boldog fiatal párt. Gyuri azonban gyorsabban lóra szállt, megszökött, otthagya

a lakodalmi menetet. Hamarább ért Hanusfalvára, mint a násznép. Éppen mennyegzőre érkezett oda, mert Kata akkor esküdött. Megeskettette magát az eperjesi püspök által a visszatért Wesselényivel, aki özvegyemberré váltan jött vissza régi szerelméhez. György pedig azonnal diszpenzációt kér és kap a püspöktől és összeadatja magát stante pede az ő kedves libapásztorleányával. Most jön a meglepetés: a libapásztorleány nem volt igazi libapásztorleány, hanem orosz-lánkői Kakuzich grófnő, aki látogatóba volt Drugeth Katánál, nénijénél, és aki csak úgy tréfából játszotta a libapásztori szerepet.

Ebben a kis elbeszélésben annyi tréfa és annyi nem várt ötletes meglepetés van, hogy az olvasó kitűnően mulat rajta. Igen alkalmas volna operettre, filmesítésre. Jókai itt is kisebbszerű tévedést követ el, amikor azt mondja, a tizenhárom város kiváltása helyett okosabb volna a még Magyarországnál visszamaradt három várost is Lengyelországnak elzalogosítani. Mint mondtuk, Szepes megye területi változásának története olyan bonyolult, hogy nem-szepesi ember nehezen igazodik el benne.

Jókainak más művében is akadnak szepesi vonatkozások. Így *A jövő század regényében* is.

Alexandra, az osztrák nihilista köztársaság elnöknője, elrabolja az osztrák-magyar bank érckészletét, 250 arany- és ezüst-ágyút öntet belőle. A Lengyel-nyergén kel át a menekülő orosz sereg, de Sasza asszony a Jeges-tengerrel szembe süllyeszteti el a 400 millió értékű kincset. A Jégtengerszem elnyeli, de nem sok időre, mert Tatrangi Dávid kiemeli az ő hyalichorból készült repülő hajóival. Jókai itt is nagy pompával írja le a Tátrát és egy nyári hóvihart. A nagy aranykincset Jókai szerint csak rövid időre süllyesztették el.

Mi cipszerek, ezt azonban még Jókainál is jobban tudjuk.

Nem rövid időre temette ő bele az aranykincset, költészetét, valamely fagyos Jégtengerszembe, hanem örök időkre a mi hálás szívünkbe, a szepesiek magyar szívébe.

LAM FRIGYES.